

УДК 808.26-3(043.3)

ТЫПЫ ДРУГАСНАЙ НАМІНАЦЫ Ў БУДАЎНІЧАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

Бабровіч Таццяна Сяргееўна,

выкладчык кафедры беларускага і рускага мовазнаўства
ўстанова адукацыі "Беларускі дзяржаўны педагагічны
ўніверсітэт імя М. Танка"
(г. Мінск, Беларусь)

Культурныя, гістарычныя і навукова-тэхнічныя падзеі ў грамадстве адлюстроўваюцца ў моўнай сістэме. Пры намінацыі спецыяльных паняццяў,

як правіла, актыўныя ўсе спосабы тэрмінаўтварэння – марфалагічны, сінтаксічны і семантычны – самастойна або ў камбінацыі. Семантычны спосаб, які заключаецца ў змене значэнняў ужо існуючых у мове слоў, адзін з самых старажытных. Пры гэтым трэба ўлічваць, што пры апісанні сістэмы намінацыйных сродкаў мовы неабходна адрозніваць першасную і другасную намінацыі. Пад першаснай намінацыяй разумеецца акт прысваення імя прадмету, які яшчэ яго не мае. Другасная намінацыя ёсць называнне новым імем прадмета ўжо названага. Такім чынам, пад другаснай лексічнай намінацыяй мы будзем разумець выкарыстанне намінацыйных сродкаў у новай для іх функцыі называння [1, с. 129].

Узнікненне другасных намінацый абумоўлена прыродай і асаблівасцямі чалавечага мыслення, яго абстрагаваным і абагульняльным характарам, здольным адлюстроўваць аб'ектыўную рэальнасць ва ўзаемасувязі і ўзаемаабумоўленасці ўсіх яе элементаў. Ужыванне гатовай намінацыйнай адзінкі ў новай для яе семантычнай функцыі прадугледжвае, як правіла, унутраную сувязь гэтага новага значэння з папярэднім.

Найбольш прадуктыўнымі і ўніверсальнымі тыпамі другаснай намінацыі ў беларускай мове з'яўляюцца метафара, метанімія, звужэнне і пашырэнне значэння.

Для беларускай будаўнічай тэрміналогіі характэрныя ўсе тыпы другаснай намінацыі. Пры аналізе спынімся на тэрмінах наступных лексіка-тэматычных груп:

- назвы будаўнічых матэрыялаў і рэчываў;
- назвы будынкаў, памяшканняў;
- назвы будаўнічых канструкцый, іх частак і элементаў.

Метафарычная намінацыя ўяўляе сабой стварэнне найменняў на аснове падабенства абазначанай новай рэаліі з ужо існуючымі. У будаўнічай тэрміналогіі большасць тэрмінаў з'явілася ў выніку метафарычных трансфармацый розных катэгорый агульналітаратурнай лексікі. У якасці інтэгральных характарыстык, паводле якіх адбываецца метафарызацыя, часцей за ўсё выступаюць:

- **форма і знешні выгляд** (ракавіна *усадачная*, барабан *цыліндрычны*, каробка *дома*, крыло *будынка*, малако *вапняковае*, цеста *цэментавая*, пояс *аркі*, аладка *бетонная*, мука *бутава*, вата *шкляная* г.д.);
- **форма і функцыя** (казырок *даху*, кажух *цеплаізаляцыйны*, кастыль *будаўнічы*, рубашка *цеплаізаляцыйная*);
- **форма і месцазнаходжанне** (нага *малая кроквенная*, пята *аркі*, рабро *страхі*, шчака *паверхні блока* і г.д.).

Складанасць семантычных пераўтварэнняў і пераасэнсаванняў выразна выступае ў розных метанімічных пераносах. З анамасіялагічнага пункту

гледжання метанімія ўяўляе сабой падстаноўку замест пэўнага слова другога слова, якое знаходзіцца ці можа знаходзіцца ў сінтагматычнай, кантэкстнай сувязі з першым [2, с. 62].

У будаўнічай тэрміналогіі можна прасачыць наступныя мадэлі:

дзеянне → *матэрыял*:

замазка 'дзеянне' – *замазка* 'вязкае рэчыва для замазвання шчылін';

муроўка 'дзеянне' – *муроўка* 'матэрыял для муравання'; *шалёўка* 'дзеянне' – *шалёўка* 'тонкія дошкі, якія ідуць на абшыўку драўляных пабудов';

ізаляцыя 'дзеянне' – *ізаляцыя* 'матэрыял для ізаляцыйных работ' і г.д.;

дзеянне → *элемент канструкцыі, канструкцыя, збудаванне*:

зацяжка 'дзеянне' – *зацяжка* 'стрыжнёвы элемент';

кладка 'дзеянне' – *кладка* 'канструкцыя з каменю і іншых матэрыялаў';

пралёт 'дзеянне' – *пралёт* 'элемент канструкцыі';

пераход 'дзеянне' – *пераход* 'збудаванне' і г.д.

Актыўным сродкам узбагачэння будаўнічай тэрміналогіі з'яўляецца звужэнне значэння слова, г.зн. ужыванне вузкага, відавочнага замест больш агульнага, родавога абазначэння. Яно выражаецца праз сінтаксічнае абзначэнне. Будаўнічыя тэрміны пры стварэнні тэрміналагічных словазлучэнняў удакладняюць і канкрэтызуюць свой семантычны аб'ём:

– **бетон** – 'будаўнічы матэрыял, атрыманы з зацвярдзелай сумесі пяску, шчыбеню, гравію, і пад. з цэмантам і вадою';

– **бетон** *аўтаклаўны, арміраваны, атмасферастойкі, барытавы, без паветраўцягвальных дабавак, безасадкавы, беспясчаны, хуткасхоплівальны, хуткацвярдзеючы, вакуумаваны і г.д.*;

– **паркет** – 'невялікія гладкія, пераважна з цвёрдых парод дрэў, дошчачкі, якімі насцілаюць падлогу';

– **паркет** *мазаічны, наборны, планачны, шпунтавы, прэсаваны з пілавання, шчытавы*;

– **блок** – 'частка якой-н. пабудовы, прылады, машыны і пад., якая сама складаецца з дэталяў элементаў';

– **блок** *кустацельны, шлакабетонны*;

– **каркас** – 'унутраная частка збудавання, канструкцыі, на якой трымаюцца астатнія часткі';

– **каркас** *арматуры, без запаўнення, жорсткі, металічны, нясучы, скляпення*;

– **клетка** – 'спосаб складання дрэў, дошак, цэглы і пад. у выглядзе чатырохвугольніка';

– **клетка** *бэлечная, лесвічная*;

– **канструкцыя** – 'складанае збудаванне або яго неабходная частка';

– **канструкцыя** *алюмініевая, бетонная і г.д.*

Другасная намінацыя тэрмінаадзінак можа адбывацца шляхам пераасэнсавання дэфініцыі. Так, слова *база* ў агульналітаратурнай мове мае значэнне 'аснова, тое галоўнае, на чым грунтуецца што-н.', а ў будаўнічай тэрміналогіі мае значэнне 'ніжня апорная частка калоны, слупа збудавання'. Слова *апора* ўжываецца са значэннем 'тое, на што апіраюцца, на што можна абаперціся', а ў будаўнічай тэрміналогіі ўжываецца са значэннем 'частка збудавання, на якую абапіраюцца іншыя часткі і якая служыць для іх асновай'. Лексема *аснова* зафіксавана са значэннем 'частка прадмета, на якой замацоўваюцца астатнія яго часткі', а ў будаўнічай тэрміналогіі са значэннем 'грунт ці штучнае збудаванне, на якім трываецца, знаходзіцца што-н.; падмурак'.

Такім чынам, другасная намінацыя ў будаўнічай тэрміналогіі з'яўляецца неад'емным кампанентам развіцця тэрміналагічнай сістэмы беларускай мовы. Наяўнасць такіх намінацый тлумачыцца тым, што навука развіваецца ў межах этнакультурнага асяроддзя, яе мова фарміруецца ў цеснай сувязі з нацыянальнай мовай. Другасная намінацыя выкарыстоўвае лексічныя адзінкі ў другаснай для іх функцыі і з'яўляецца важнай крыніцай папаўнення тэрмінасістэм.

Літаратура

1. Телия, В. Н. Вторичная номинация и ее виды // Языковая номинация (Виды наименований). – М. : Наука, 1977. – 237 с.
2. Журавлев, А. В. Технические возможности русского языка в области предметной номинации // Способы номинации в современном русском языке. – М. : Наука, 1982. – 293 с.
3. Русско-белорусский политехнический словарь : в 2 т. – НАН Беларуси, Ин-т языкознания им. Я. Коласа; ред. И.А.Бурак [и др.]. – Минск : Беларуская навука, 1997. – 839 с.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: у 5 т. / АН БССР Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. – Минск : Навука і тэхніка, 1977–1984.